

К вопросу о сосудах
типа керноса

Резюме

На основании сообщений древних авторов, изображений и вещественных материалов из раскопок Афинской агоры автор предполагает, что находки на Любимовском и Золотобалковском городищах сосудов специфической формы в виде чаши, имеющей на венчике небольшие налипные чашечки, могут быть интерпретированы как керносы—ритуальные сосуды, применявшиеся в культах эллинских божеств плодородия: Реи, Кибелы, Деметры.

Находки этих сосудов на Любимовском и Золотобалковском поселениях могут свидетельствовать об определенной общности религиозной жизни населения и о наличии греческих культов там в первые века нашей эры.

В. І. ЯКУБОВСЬКИЙ

Слов'янські старожитності
на Хмельниччині

Слов'яно-Руський археологічний загін Хмельницької обласної дитячої екскурсійно-туристської станції, який входить до складу Подільської об'єднаної експедиції¹, проводив в 1972 р. розвідки обох берегів р. Хомори від с. Ліщани Хмельницької обл. до містечка Першотравенська Житомирської обл.

Басейн Хомори розміщений на північних відрогах Волино-Подільської височини і має форму витягнутого з заходу на північний схід овалу довжиною 82 км, найбільшою шириною до 27 км. Тут обстежено 38 різночасових поселень, починаючи від пам'яток енеоліту аж до пізньофеодальних замчищ (рис. 1). З них чотири поселення — трипільської

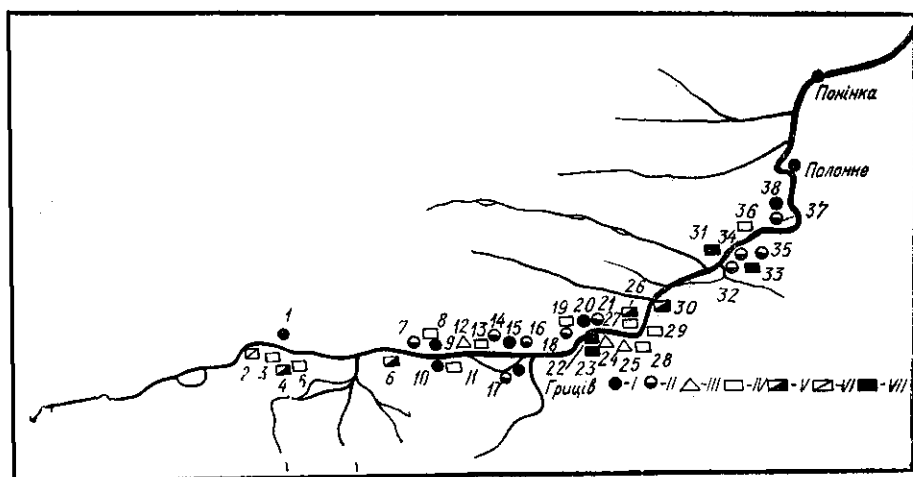

Рис. 1. Схема розміщення археологічних пам'яток басейну р. Хомори:

I — поселення черняхівські; II — поселення двошарові; III — скіфські; IV — давньоруські; V — пізньосередньовічні; VI — тришарові; VII — трипільські. 1, 2 — Ліщани; 3 — Бейзими; 4, 5 — Григорівка; 6 — Вишневе; 7—14 — Косків; 15, 17 — Гриців; 16 — Корпильівка; 18—25, 28 — Микуліна; 26, 27, 29, 30 — Новолабунь; 31—36 — Велика Березна; 37—38 — Новосілка.

культури, чотири — раннього заліза, одне — тришарове, десять пам'яток типу двошарових, п'ять — чисто черняхівських, дев'ять селищ давньоруських і п'ять пізньосередньовічних.

Трипільські старожитності виявлено поблизу с. Микуліна (22, 23) та Великої Березни (31, 33). В останньому селі на правому березі річки,

східніше лісу, знайдено поселення культури кулястих амфор, на якому простежено уламки давньоруської кераміки XI ст.

Поселення лісостепових племен Скіфії трапилися переважно на середній течії річки: на лівому березі поселення Коськів (12), на правому — Ліщани (2), Микулин (24, 25).

Характерним явищем для басейну Хомори є масове поширення двошарових поселень, нижній шар яких представлено черняхівськими матеріалами, верхній — давньоруськими. Рідше трапляється тип поселень з речами давньоруського часу і пізньосередньовічного (XV—XVII ст.) періоду України, навіть зарубинецько-Черняхівськими. Такі поселення наявні біля багатьох пунктів, мова про які йтиме нижче.

Опис їх, як й інших пам'яток басейну Хомори, подаємо згідно населених пунктів, дотримуючись стартового напрямку експедиції від витoku річки до її гирла.

с. Ліщани Ізяславського р-ну—два поселення.

Двошарове поселення Ліщани-1 розташоване на лівому березі р. Хомори за 5 км на схід від села в уроч. Острів площею 500×200 м. В культурному шарі виявлено черняхівську сіролисковану кераміку на кільцевому піддоні та давньоруську XI—XII ст. На внутрішніх вінцях останньої наявний рельєфний жолобок. Належить вона горщикам з відхиленими майже вертикальними зрізаними вінцями і короткою шийкою. Крім цього, звідти походить точильний брусок (рис. 4, 1).

Поселення Ліщани-2 розміщене на правому корінному березі річки у східній околиці села. Зайняте будівлями. На площі 500×180 м трапилися уламки кераміки лісостепових племен Скіфії, XII—XIII ст., козацька люлька, зернотерка (рис. 2, 1) і точильний брусок.

Кружальні пізньосередньовічні черепки, виготовлені з білої і жовтої глини, прикрашені на тубі світло-коричневими фарбами коловим та рослинним орнаментом (рис. 3, 4, 5).

Давньоруське поселення Бейзими-3 виявлено на правому березі у східній околиці села. Площа, що становить 3 га, розорюється. В культурному шарі трапилися кераміка XII—XIII ст. з добре профільованими вінцями і жолобками на внутрішній частині, уламок точильного бруска довжиною 8,5 см.

с. Григорівка Ізяславського р-ну — два поселення, обидва знаходяться на правому березі.

Давньоруське поселення Григорівка-4 розташоване за 300 м від села на площі 450×200 м, де знайдено фрагментарну кераміку XI—XII ст. і точильний брусок (рис. 4, 2).

Давньоруське поселення Григорівка-5 виявлено за 1 км від села. На площі 200×150 м виявлено кружальну кераміку XVI—XVII ст. сі-

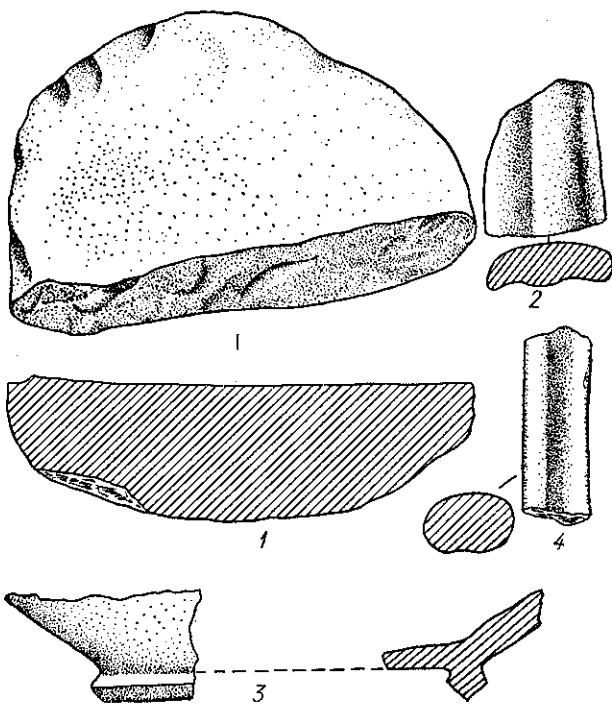

Рис. 2. Знахідки з поселень:
1— Ліщани; 2 — 4 — Коськів.

рого кольору з зеленою поливою на внутрішній частині стінок та то-
чильний брусок довжиною 6,5 см.

с. Вишневе Шепетівського р-ну — поселення XV—XVI ст., розмі-
щене на північному схилі правого берега р. Хомори, недалеко від пів-
нічно-східної околиці села, на площі 600×200 м, що розорюється. Тут

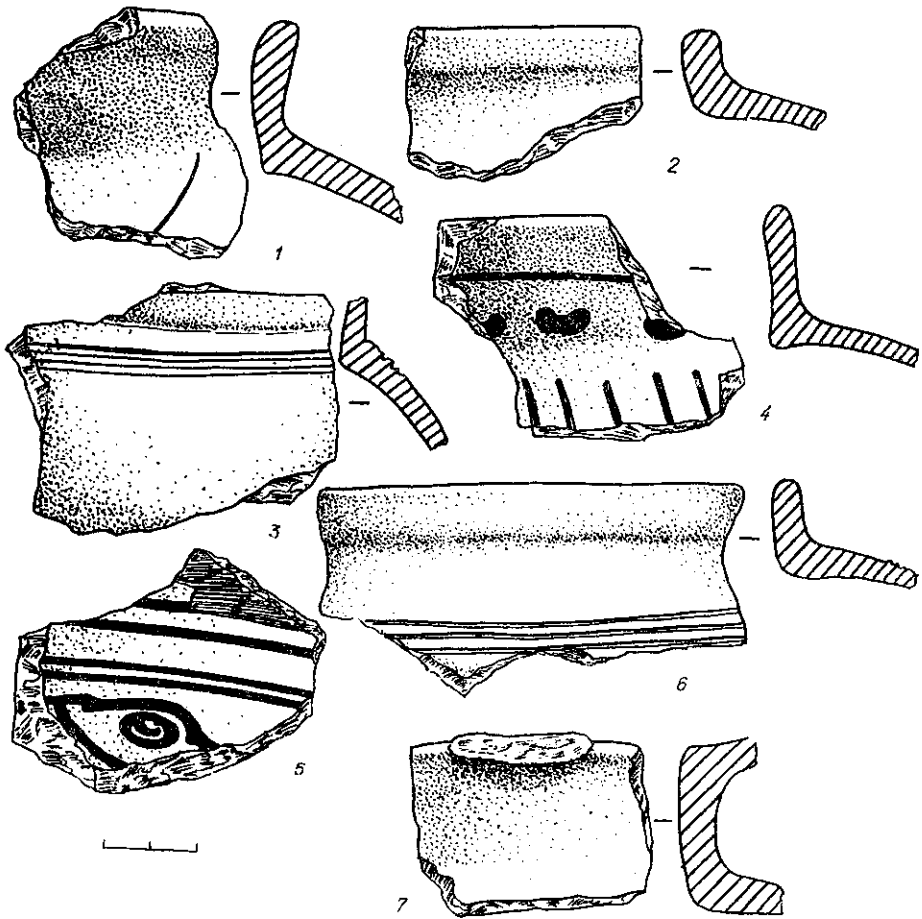

Рис. 3. Пізньосередньовічна кераміка:
1, 2 — Микулин; 3, 4, 5 — Ліщани; 6, 7 — Вишневе.

знайдено кружальні черепки з майже прямими вінцями. Належать во-
ни горщикам, виготовленим з жовтої глини (рис. 3, 6, 7).

с. Коськів Шепетівського р-ну — сім поселень. З них Коськів-10
та 11 розміщені на правому березі, решта — на лівому.

Черняхівське поселення Коськів-10 розташоване за 800 м на схід
від села. Площа 3 га. В культурному шарі знайдено сіролисковану ке-
раміку на кільцевому піддоні та шерехаті черепки кухонного посуду.

Давньоруське селище Коськів-11 виявлено за 2 км на схід від села
і займає площу 200×150 м, на якій трапилась кераміка XI ст. світло-
жовтого кольору з відігнутими назовні коміроподібними вінцями. Там
же знайдено іграшку — глиняного півника (рис. 4, 1).

Черняхівське поселення Коськів-7 виявлено на південному схилі
першої надзаплавної тераси вздовж річки, за 200 м на схід від крайніх
хат села. Площа 500×150 м. Звідти походить сіролискована кераміка
на кільцевому піддоні.

Двошарове поселення Коськів-8 розміщене за 5 км на захід від
р. Хомори. На площі 700×100 м піднято черняхівську кераміку XII—
XIII ст. та точильний брусок, сильно спрацьований, довжиною 8,5 см
(рис. 4, 4).

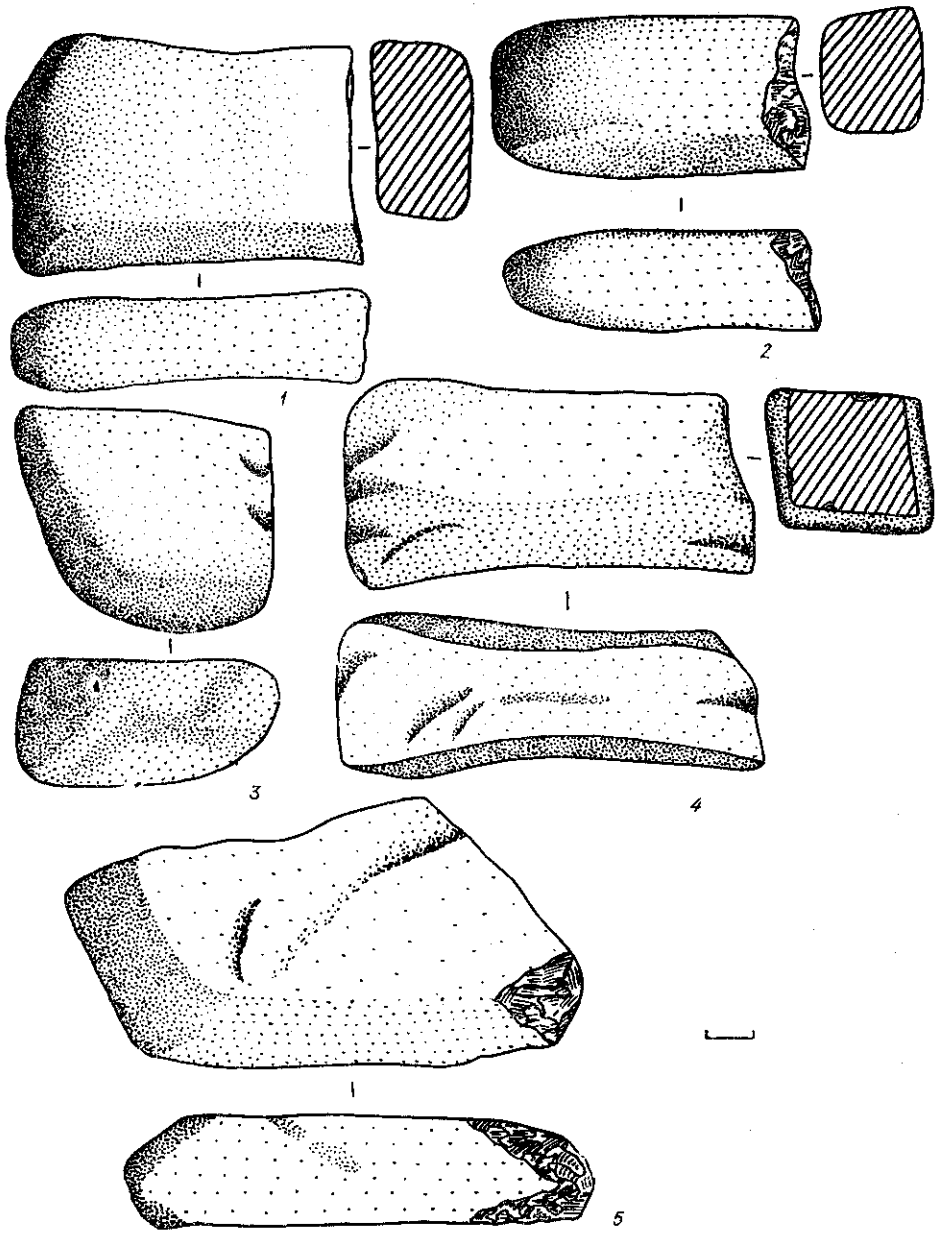

Рис. 4. Кам'яні точильні бруски:

1 — Личани; 2 — Григорівка; 3 — Гринів; 4 — Косків; Новосілка.

Селище Косків-9 розташоване за 4 км на схід від села на площі 800×200 м. В культурному шарі зустрілась сіролискована кераміка (рис. 2, 2—4), череп'я XI—XII ст., маленький натільний хрестик, прясло, фрагменти черенів і людські щелепи. Поселення сильно розоране.

Хрестик виготовлений з світло-коричневого мармуру з ледве потовщеним перехрестям, в якому наявний отвір для підвішування (рис. 5, 3), висотою 2,5, шириною 1,8 см. Аналогічні хрестики опубліковані Б. Н. та В. Н. Ханенко і відносяться до XI ст.²

Прясло виготовлене з червоного овруцького шиферу, має бочкоподібну форму (рис. 6, 3). На ободку його наявний орнамент з наколів двома групами по чотири крапкоподібні заглиблення у вигляді квадратиків: перша — 12 наколів, друга — 16.

Давньоруське селище Косків-13 виявлено за 200 м на захід від села на площі 400×50 м, де піднято кераміку XII—XIII ст.

Давньоруське селище Коськів-14 розташоване за 3 км на схід від села, на першій надзаплавній терасі площею 500×100 м. В культурному шарі знайдено кераміку XII—XIII ст., яка виготовлена з жовтої глини з домішками слюди і належала горщикам з відхиленими профільованими вінцями. Декорована вона на тулубі прямими горизонтальними і хвилястими заглибленими лініями (рис. 7, 1—4).

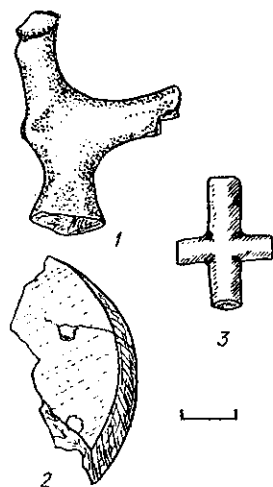

Рис. 5. Знахідки з поселень:

1, 3 — Коськів; 2 — Новосілка.

с. Гриців Шелетівського р-ну — два поселення.

Черняхівське поселення Гриців-15 розміщене на лівому березі за 2,5 км на захід від села.

На площі 700×100 м трапились денця, вінця, ручки ваз (три ручки III—IV ст. до н. е.) з характерною лискучою поверхнею. Також знайдено два біконічних уламки глиняних прясел (рис. 6, 5, 6) і фрагмент точильного бруска (рис. 4, 3) довжиною 5,5 см.

с. Микулин Полонського р-ну — шість поселень. З них поселення 18, 19, 20, 21 розміщуються на лівому березі, 22, 23 — на правому. Черняхівське поселення Микулин-18 розміщено за 1 км на захід від села в уроч. Птахоферма. На площі 600×200 м знайдено черняхівську і давньоруську (XII—XIII ст.) кераміку.

Черняхівське поселення Микулин-20 площею 400×100 м виявлено за 1 км на схід від села.

Звідти походить сіролискована черняхівська кераміка.

Двошарове поселення Микулин-21 розташоване навпроти північно-східної околиці села в уроч. Яр площею 5 га. Виявлено кераміку черняхівського та пізньофеодального часу. Остання належить горщикам з прямими вінцями і орнаментована по тулубу червоними і білими фарбами.

Давньоруське поселення Микулин-13 трапилось з північно-східної сторони Старого Микулина в уроч. Садок. На площі 500×100 м знайдено кружальні черепки XI ст.

Давньоруське поселення Микулин-22 розташоване на площі 300×100 м за 4 км на схід від Старого Микулина. Там знайдено кружальну кераміку світло-коричневого відтінку, яка прикрашена по тулубу прямими горизонтальними лініями.

Поселення Микулин-23 площею 1000 ×200 м знаходиться за 1,5 км на схід від села, вздовж правого берега річки. В розораному культурному шарі трапилась фрагментарна кераміка XV—XVI ст. (рис. 3, 1, 2).

с. Новолабунь Полонського р-ну — чотири поселення.

Давньоруське селище Новолабунь-27 розміщене на лівому березі за 1,5 км на південь від села, в місці початку водоймища. В культурному шарі трапилась кераміка XII—XIII ст.

Давньоруське селище Новолабунь-29 площею 6 га виявлено на правому березі за 3 км на південь від села. Там знайдено фрагментарну кераміку XII—XIII ст.

Пізньофеодальне поселення Новолабунь-30 розташоване на лівому березі Хомори за 1 км на південний схід від села, в уроч. Троїщина (колишня назва села, яке злилось з Новолабунню. Тепер зайняте садибами). Його площа близько 7 га. В культурному шарі знайдено кераміку XV—XVI ст.; біля вінця прикрашена геометричним орнаментом.

Пізньюсередньовічне поселення Новолабунь-26 трапилось на лівому березі на південно-східній околиці села. Площа (3 га) його зайнята садибами. В культурному шарі зустрічається кераміка XV—XVI ст. з зеленою поливою всередині.

с. Велика Березна Полонського р-ну — три поселення.

Двошарове поселення Велика Березна-35 розміщене за 2,5 км на схід від села на правому березі Хомори. В культурному шарі на площі 600×150 м знайдено черняхівські та давньоруські XII—XIII ст. черепки, два глиняні прясла — з них більше має бочкоподібну форму і діаметр 4,5 см, менше — біконічне діаметром 2,8 см (рис. 6, 1, 2).

Двошарове поселення Велика Березна-32 виявлено на правому березі навпроти південно-східної околиці села. На площі 500×200 м знайдено черняхівську кераміку і черепки домонгольського часу XI—XII ст.

Давньоруське поселення Велика Березна-36 трапилось за 3 км на схід від села. Площа 5,5 га. В культурному шарі виявлені кераміка XII—XIII ст. та шиферне прясло (рис. 6, 4) бочкоподібної форми діаметром 2 см.

с. Новосілка Полонського р-ну — два поселення на лівому березі.

Поселення Новосілка-37 виявлено на південному схилі миса навпроти південно-західної околиці села. Площа 4 га. В культурному шарі знайдені ліпна товстостінна чорнолискована кераміка банкоподібних форм, черняхівська на кільцевому піддоні, шматок точильного бруска (рис. 4, 5), фрагмент тричастинного кістяного гребеня (рис. 5, 2). Поселення розорюється.

Черняхівське поселення Новосілка-38 розташоване за 0,5 км на південний захід від колишнього с. Гамарні. Площа його 200×50 м. Знайдено кераміку черняхівської культури та обмазку. Пам'ятка розорюється.

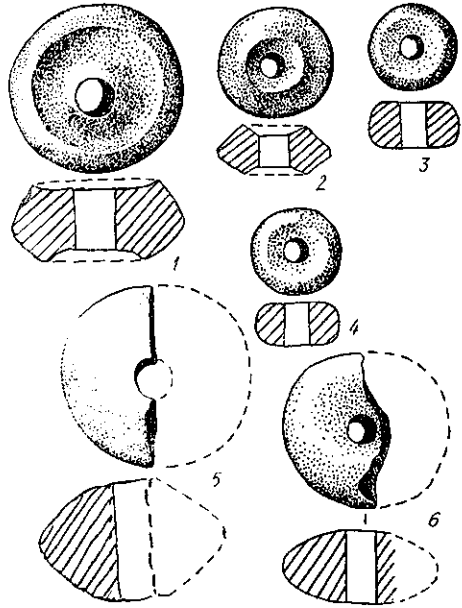

Рис. 6. Керамічні прясла:

1, 2, 4 — Велика Березна; 3 — Коськів; 5, 6 — Гриців

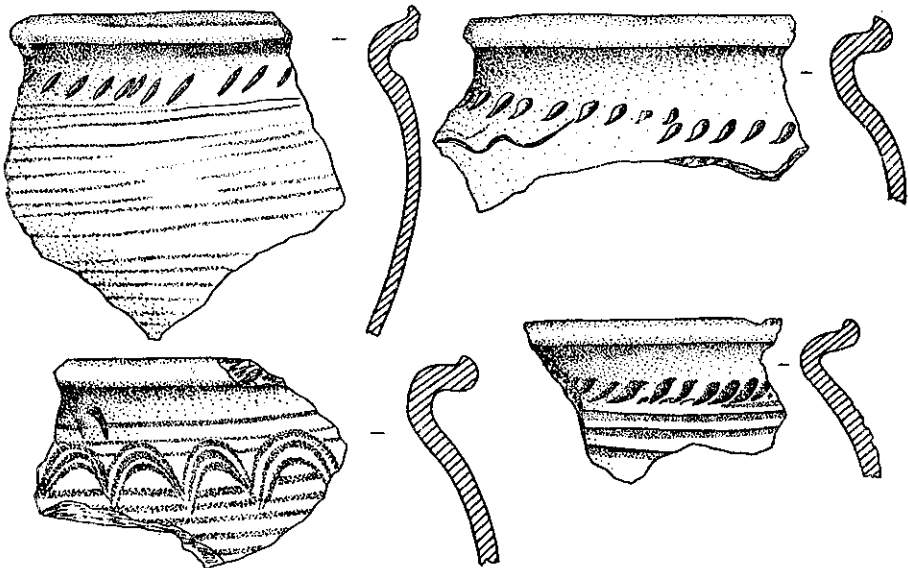

Рис. 7. Давньоруська кераміка з поселення Коськів.

¹ Керівник експедиції — член-кореспондент АН УРСР С. М. Бібіков.
² Ханенко Б. Н. і В. Н. Кресты и образки. — В кн.: Древности русские: Киев, 1900, табл. XVII, 172—174.

В. И. ЯКУБОВСКИЙ

**Славянские древности
на Хмельниччине**

Резюме

В марте 1972 г. автор проводил разведку бассейна р. Хоморы (правый приток р. Случ) от ее истоков до устья. В результате были обнаружены 38 поселений, начиная от энеолита и кончая позднесредневековыми замчищами.

Разведка засвидетельствовала, что этот район заселялся почти во все исторические эпохи; особенная плотность наблюдается в черняховское, затем в древнерусское время. Получен интересный материал для изучения древней истории северо-востока Хмельниччины.